

САКРАЛЬНАЕ Ў ФРАЗЕАЛАГІЗМАХ З КАМΠΑНЕНТАМ БОГ І ВЫТВОРНЫМІ

У статті на матеріалі виявлених у фразеологічному корпусі білоруської літературної мови фразеологічних одиниць, у складі яких є компонент бог або похідні від нього божий, богов, простежено фіксацію, збереження й передачу інформації про сокральне у світобаченні та світосприйнятті білорусів від покоління до покоління. Наголошено на неповній десемантизації цих компонентів щодо їхнього співвідношення з певними словами як самостійними одиницями лексичної системи мови. Виявлено способи й засоби вираження та збереження уявлення про сокральне фразеологічними одиницями.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, сокральне, філософська категорія, компонент бог і похідні, концептуалізація, національно-культурна інформація.

Сакральнае – “гэта філасофская светапоглядная катэгорыя, што абазначае уласціваць, валоданне якой ставіць аб’ект у становішча выключнай значымасці, нязменнай каштоўнасці і на гэтай аснове патрабуе да яго адносінаў, поўных пашаны і глыбокай павагі” [4, с. 365]. Уяўленне пра сокральнае з найбольшай паўнатай выражана ў рэлігійным светапоглядзе, дзе сокральнае – прэдыкат тых сутнасцей, якія з’яўляюцца аб’ектам пакланення. Адсюль сутнасць рэлігіі – перакананне ў існаванні сакральнага і цягаценні быць яму прыналежным.

На розных этапах гісторыі чалавецтва ўвогуле і беларусаў у прыватнасці ступень распаўсюджвання і характар сакральнасці неаднолькавы, ён характарызуецца пад’ёмам, спадам і нават заняпадам. Паводле звестак філасофскай энцыклапедыі, сакральнасць “уласціва першабытнаабшчыннаму, раннеродаваму і рабаўладальніцкаму грамадствам. У эпоху феадалізму пачынаецца, а пры капіталізме атрымлівае сваё далейшае развіццё працэс дэсактуалізацыі (секулярызацыі) розных бакоў чалавечага існавання. Ва ўмовах глыбокага крызісу рэлігіі рэлігійныя арганізацыі і тэалагі, з аднаго боку, спрабуюць “свяшчэннае”, “святое” максімальна аддзяліць, супрацьпаставіць зямному, а з другога – імкнуцца пашырыць свой уплыў за кошт уключэння ў сферу сакральнага з’яў і ўяўленняў, характэрных для сучаснай сацыяльнай рэчаіснасці. Пры сацыялізме секулярызацыя і станаўленне грамадства масавага атэізму вядзе да паступовага выцяснення ўплыву рэлігіі на грамадскае і асабістае жыццё чалавека” [10, с. 589 – 590].

І ўсё ж ва ўсе часы сакральнае характарызуецца нязменнай жывучасцю, яно было, ёсць і будзе, нягледзячы ні на што, застаецца ў свядомасці народа, дзякуючы многім фактарам, адным з якіх з’яўляецца мова. Менавіта адзінкі мовы, тэксты розных родаў і жанраў захоўваюць і перадаюць адлюстраваныя ў іх найбольш важныя аспекты жыцця, матэрыяльнай і духоўнай культуры народа ад пакалення да пакалення. І менавіта яны з’яўляюцца крыніцай нацыянальна-культурнай інфармацыі, звестак пра сакральнае. І зараз, калі назіраецца вяртанне да рэлігіі, узрастае і цікавасць даследчыкаў розных галін навукі, у тым ліку і лінгвістаў, да вывучэння матэрыяльнай і духоўнай культуры свайго народа, да ўсяго, што звязана з рэлігіяй, у прыватнасці, з уплывам Бібліі на літаратуру, на самыя розныя сферы нашага жыцця, да вывучэння рытуалаў і асабліва да такіх адзінак мовы, як парэмій і фразеалагізмаў [гл., напрыклад, 2; 1; 5 і інш.]. Немалую ролю ў гэтай зацікаўленасці адыграла кагнітыўная лінгвістыка з антрапацэнтрычным падыходам даследаванняў, а яшчэ заняпад духоўнай культуры за гады савецкай улады і зварот народа да рэлігіі, якая доўгі час была пад забаронай і зараз перажывае сваё новае адраджэнне.

З усіх сродкаў захавання інфармацыі фразеалогія выдзяляецца як скарбніца фіксацыі мудрых думак, “кладзезь народнага духу”. У ёй знаходзіць адлюстраванне і найбольш яркае ўвасабленне спецыфіка псіхалагічнага складу кожнага народа, самабытнасць нацыянальнага мыслення, асабліва, непаўторная праекцыя інварыянта яго быцця. Фразеалогія ўяўляе сабой, з аднаго боку, “згустак” гісторыі мовы, які фіксуе жыццё пэўнага моўнага калектыву на ўсіх этапах яго развіцця, а з другога – гэта свайго роду люстра адпаведнага стану і жыцця народа. Фразеалагічныя адзінкі (далей ФА) з’яўляюцца магутным сродкам кампрэсіі інфармацыі, яны лічацца самымі “культураноснымі» адзінкамі, здольнымі і кансерваваць форму і змест – “нацыянальныя звычаі, павер’і, гістарычныя паданні, вобразнае бачанне свету”, і выступаць адным з галоўных сродкаў рэканструкцыі моўнай карціны свету [8, с. 18-19]. З улікам такой характарыстыкі ФА выбар іх як аб’екта вывучэння дазваляе асэнсаваць успрыманне акаляючай рэчаіснасці скрозь прызму ментальных мадэляў моўнай карціны свету ў свядомасці народа.

Аб'ектам нашай увагі ў прапанаваным артыкуле абраны толькі тыя ФА, у якіх кампаненты ў сваім складзе ўтрымліваюць корань *бог-/бож-* і якія з'яўляюцца складнікамі аднаго мікраполя фраземасемантычнага поля “сакральнасць”, рэпрэзентаванага ў фразеалогіі беларускай літаратурнай мовы. Крыніцай збору ФА паслужыў найбольш поўны слоўнік іх у беларускай мове [6], з якога метадам суцэльнай выбаркі была складзена эмпірычная база даследавання.

Асноўная мэта даследавання – вызначэнне сродкаў і спосабаў канцэптуалізацыі сакральнага, выяўленне таго, як беларус успрымае, перадае і афармляе пазнанне сакральнага шляхам фразеўтварэння з кампанентам *бог* і вытворнымі, а таксама ўстанаўленне месца і ролі сакральнага як светапогляднай катэгорыі ў жыцці беларуса.

Аналіз выдзеленых ФА паводле кампанентаў у іх складзе, што выяўляюць тэматычную адметнасць і інфармацыю пра сакральнае ў беларускай фразеалогіі, дазваляе адзначыць, што найбольшая колькасць ФА характарызуецца наяўнасцю кампанента *бог* – амаль 100 ФА. У некалькіх ФА зафіксаваны варыянтныя кампаненты *барані Божжа /Божачака /Бог; Божжа /Божачка мой; як у Бога /у Хрыста за пазухай*.

Больш за 20 ФА фіксуюць у сваім складзе кампаненты-прыметнікі *божы, богаў* як дэрываты для абазначэння прыкметы, характарыстыкі паводле якасці ці прыналежнасці (як *божы дзень; богава нявеста*). Сярод іх адзначаецца адзін выпадак лексічнай варыянтнасці кампанента: *конь Божы /Лусаў*.

Паводле марфалага-сінтаксічнай характарыстыкі адны з выдзеленых ФА суадносяцца з самастойнымі часцінамі мовы: з назоўнікамі (*раба божая* ‘жанчына як істота, падуладная богу’), прыметнікамі (*богам пакрыўджаны* ‘няўдачлівы, нешчаслівы; абмежаваны, невялікага розуму’), прыслоўем (як *бог чарапаху* ‘вельмі моцна, бязлітасна (знявечыць, распісаць, размяляваць і пад.)’), дзеясловам (*пускаць да бога* ‘знішчаць, расстрэльваць’), выклічнікам (*божа /божачка мой*), і могуць не суадносіцца, як, напрыклад, ФА *бог мілаваў /крыў* ‘нічога дрэннага не здарылася з кім-н.’; *бог не пакрыўдзіў /не абдзяліў* ‘хто-н. вельмі адораны якімі-н. якасцямі, здольнасцямі, уласцівасцямі’ і інш.

Асобныя ФА з ліку выяўленых з’яўляюцца мнагазначнымі, як правіла, двухзначнымі, напрыклад: *богам забыты* – 1) ‘занядбаны, недагледжаны’ і 2) ‘глухі, аддалены (куток, вёска і пад.)’, дзе ў абодвух значэннях ФА суадносіцца з адной і той жа часцінай мовы. Ёсць выпадкі, калі ФА ў кожным сваім значэнні можа суадносіцца з рознай часцінай мовы, напрыклад: ФА *як Бог*

свят у першым значэнні суадносіцца з прыслоўем – ‘абавязкова, бяспрэчна’, у другім – з выклічнікам, які выкарыстоўваецца для запэўнення ў праўдзівасці чаго-небудзь і адпавядае словам ‘праўда, сапраўды’.

Некалькі ФА выкарыстоўваюцца ў ролі пабочных слоў: *бог дасць* ‘як на шчасце, калі пашанцуе. Пра магчымасць добрага зыходу’; *дзякаваць богу і дзякуй богу* для выказвання радасці, задавальнення, палёгкі, супакою з якой-н. прычыны; *слава богу, хвала богу і хваліць бога* ‘на шчасце’ для выказвання радасці, задавальнення, супакою з якой-н. прычыны, у якіх скарыстаны вобраз Бога як вярхоўнай істоты, якая стварае свет і кіруе ім і якой чалавек павінен быць удзячным.

З усіх суадносных з часцінамі мовы ФА з абазначанымі кампанентамі найбольшую колькасць займаюць выклічнікавыя (усяго 21 ФА), якія часткова былі разгледжаны ў ліку іншых у сувязі з вызначэннем эмацыянальнай канцэптасферы беларусаў у фразеалогіі [7], але без акцэнтацыі ўвагі на іх адметных, “сакральных”, кампанентах, паколькі для эмоцый і пачуццяў найбольшую ролю выяўляюць кампаненты-саматызмы.

Выклічнікавыя ФА з вызначанымі кампанентамі дазваляюць заўважыць, што большасць з іх, як ФА *божа /божачка мой і божа <мой> літасцівы*, поліафектыўныя, служаць для выражэння розных эмоцый – здзіўлення, абурэння, распачы і нават радасці. А ФА *ад бога высятка!* (невядома чаго!) ужываецца толькі пры выказванні крайняга абурэння супраць таго, хто багата жыве, добра ўладкаваўся і пад., але, няўдзячны, яшчэ чагосьці хоча.

Зварот да Бога як найвышэйшай асобы ў прадвызначэнні ходу падзей, лёсу чалавека адзначаецца ў ФА *барані божжа /божачака /бог; божа збаў; крыў бог /божа; не давядзі бог /божа; не дай бог /божа; няхай /хай бог крые /ратуе*, якія выкарыстоўваюцца чалавекам для выказвання папярэджання, засцярогі ад чаго-небудзь нежаданага, непрыемнага, недапушчальнага. Асобныя з іх выкарыстоўваюцца яшчэ і для выказвання рашучага адмаўлення чаго-небудзь або нязгоды з чым-небудзь (*божа збаў; крыў бог /божа*), ацэнкі, характарыстыкі чаго-небудзь, звычайна з боку сілы, ступені і пад. (*божа збаў; не давядзі бог /божа і не дай бог /божа*), і, наадварот, для выказвання згоды, прымірэння, уступкі (*бог з табой*). Вобраз Бога вызначальны і ў воклічах-пажаданнях поспеху, удачы ў якой-небудзь справе (з *богам; дай бог /божа; памагай бог*), жадання, намагання ўспомніць што-небудзь (*дай бог /божа памяць*), пажадання, каб збылося тое,

пра што сказаў субяседнік (*каб чые словы ды богу ў вушы*), каб абяцанае здзейснілася (*дай бог /божа чутае бачыць*), ці для запэўнівання, пацвярджэння чаго-небудзь (*бог сведка; ісцінны бог; яі-богу /ей жа богу; як бог свят*), для выказвання радасці з нагоды здзяйснення чаго-небудзь (*ёсць бог на свеце*). Праз вобраз Бога выклікавыя ФА перадаюць станоўчы пасыл, нясуць дадатную ацэнку, адлюстроўваючы такім чынам ментальнасць беларусаў – добразычліvasць, памяркоўнасць, пажаданне шчаслівай дарогі, поспеху ў справах, якія асацыіруюцца з прысутнасцю, уздзеяннем Бога, ад якога залежыць станоўчае іх вырашэнне.

Як бачым, толькі выклікавыя ФА, якія, як вядома, не называюць эмоцыі, а толькі служаць для выражэння пэўнага эмацыянальнага стану чалавека, іх унутраная форма, вобраз Бога выяўляюць шырокі спектр уяўленняў чалавека пра Бога як вышэйшую сілу, што можа аберагаць, пазбаўляць ад нядобрага, дапамагаць у справах і ўчынках, ахоўваць ад бяды, негатыўнага ўздзеяння, служыць дабру, быць вышэйшай ацэнкай усяго, што адбываецца і што робіць чалавек. Воклічы, выклікавыя выказванні ўстойлівага характару, што захаваліся з далёкіх часоў, калі яны ўспрымаліся як своеасаблівыя правілы, перакананні, дайшлі ў нязменнай форме, нярэдка з дапаўняльнай інфармацыяй, скрытым сэнсам. І няхай яны сёння выкарыстоўваюцца хутчэй як звычайныя формулы эмацыянальнага стану тыпу *божа мой* ці *Божа літасцівы*, не заўсёды ўсвядомлены іх носьбітамі, тым не менш яны выконваюць сваю ролю – перадаюць духоўны вопыт народа, захоўваюць тое сакральнае, што скрываецца ў іх, ад пакалення да пакалення.

Яшчэ больш празрыста выяўляюць тое сакральнае, чым жыў чалавек у мінулым, прадаўжае жыць і што перадаў і далей перадае сваім наступнікам, астатнія ФА беларускай мовы з кампанентам *Бог* і вытворнымі ад яго, большасць з якіх увабрала ў сябе міфалагічныя і рэлігійныя ўяўленні нашых продкаў, паводле якіх чалавек лічыў сябе часткай прыроды, быў перакананы ў неабходнасці жыць паводле яе законаў і сфарміраваў сістэму рэгламентацый і правілаў, захаванне якіх было неабходнай умовай для падтрымання жыцця і прадухілення яму розных пагроз.

Большасць ФА ілюструе адносна нізкую ступень цэласнасці значэння, бо матывацыя іх у многіх выпадках празрыстая, а кампаненты *бог, божа, божы, божава* поўнаасцю не страцілі сваё самастойнае значэнне і суадносяцца з адпаведнымі лексемамі паводле значэння ў іх свабодным выкарыстанні: *бог* – ‘...вярхоўная істота, якая стварыла свет і кіруе ім’ [ТСБМ, с. 391],

богаў, божы – ‘які мае дачыненне да бога; божы’ [ТСБМ, с. 392, 393].

І толькі асобныя ФА складаюць выключэнне з гэтага правіла. Так, ФА *божая авечка* за апошні час перажыла дэактуалізацыю кампанентаў, ужываючыся з неадабральным значэннем: 1) ‘набожны, богабаязны чалавек’; 2) ‘вельмі ціхі, пакорлівы чалавек’. Ці ФА *раба божая* і *раб божы* сёння ў сваіх значэннях ‘жанчына як істота, падуладная богу’ і ‘мужчына як істота, падуладны богу’ адносяцца да ўстарэлых, а ФА *раб божы* ў значэнні ‘чалавек наогул’ выкарыстоўваецца з іранічна-жартоўным адценнем, у той час як у свой час гэтыя адзінкі называлі верніка, таго чалавека, які пачынае развіваць свае адносіны з Богам – веруе, ахвяруе сабой, служыць Богу, моліцца яму.

Паводле свайго вобраза ўсе ФА і кожная паасобку выяўляюць дзве ўзаемадапаўняльныя плыні, два важнейшыя складнікі паняцця сакральнага чалавека – узаемаадносіны чалавека да Бога і, наадварот, Бога да чалавека.

Так, дзеяслоўныя ФА *не гняві бога* ‘дарэмна не наракай’; *не грашы богу* ‘дарэмна не наракай’; *няма чаго бога гнявіць* ‘няма падстаў крыўдзіцца на лёс’; *няма чаго богу грашыць* ‘няма падстаў крыўдаваць на лёс, быць незадаволеным’ не столькі абазначаюць дзеянне, яго працяканне, колькі выяўляюць тую дадатковую культурную канатацыю, якая хактарызуе адносіны чалавека да Бога як усемагутнага пачынальніка свету, якому падуладна ўсё. У іх адлюстроўваюцца законы і правілы хрысціянскай маралі, жыццёвых устаноў, здабыткі духоўнай культуры беларусаў, іх ментальнасць. Гэта асабліва выразна выяўляецца ў імператыўнай ФА *не гняві бога* і *не грашы богу*, дзе форма дзеясловаў выражае амаль катэгарычны загад – цяргпі, не крыўдуй на іншых, не скардзіся, прымай жыццё як дадзены Богам лёс. Менш катэгарычна, але ў большай ступені праяўлення асуджэння выступаюць дзве другія ФА, а ўсе разам ілюструюць сродак і спосаб перадачы мыслення чалавека, які праз абраныя вобразы выражае сваё ўяўленне, адносіны, дае ацэнку і такім чынам перадае гэтыя сакральныя веды суайчыннікам у часе і прасторы. Па сутнасці ў іх перададзена філасофія беларусаў, сфарміраваная ўмовамі жыцця і падмацаваная царкоўнымі ўстаноўкамі пра жыццё на зямлі як час мук, выпрабаванняў, а таму грэх скардзіцца на яго, быць незадаволеным. Магчыма, адсюль такія рысы характару беларусаў, як цяргпімасць і цяргпіласць (*як Бога* ‘з вялікім цяргпеннем (чакаць, каго-, што-н.)’) нават да такіх з’яў, якія павінны былі б выклікаць незадавальненне, абурэнне і гнеў (*што богу грашыць* ‘няма падстаў крыўдзіцца на лёс, быць незадаволеным’). А з

другого боку, таку ю ўстойлівую адметнасць беларусаў можна лічыць паказчыкам узроўня сорама, захавання этыкі паводзін праз усведамленне пакарання Бога (*Бойся /пабойся бога* ‘май сумленне, пасаромейся. Выказванне жадання прысароміць, абразуміць каго-н.’; *бог* каму *суддзя* 1) ‘хто-н. паплаціцца за свае нядобрыя ўчынкi’; 2) ‘няхай гэта будзе на чым-н. сумленні як яго маральная адказнасць за нядобры ўчынак’).

Чалавек спазнае сябе, акаляючы свет і, вызначаючы штосьці незвычайнае, асаблівае, напрыклад, незвычайны розум, пэўны талент чалавека, як і талент увогуле, звязвае з імем Бога (*ад бога; бог не пакрыўдзіў; божай міласцю; з божай ласкі; іскра божая*). А калі наадварот, то гэта таксама ад Бога, толькі ўжо як пакаранне, як яго адносіны да чалавека і ўсяго, што звязана з чалавекам і яго жыццём (*богам пакрыўджаны; богам забыты; богам пракляты; бог пакараў; бог пакрыўдзіў*), як і тлумачэнне чаго-небудзь не зробленага (*бог не судзіў*) ці атрыманага (*бог паслаў*). Нават вялікі нос – гэта ад Бога: *бог семярым нёс ды аднаму дастаўся*. Чалавек параўноўвае незвычайнасць малюнка панцыра чарапахі з тым “узорам”, які пакідае адзін чалавек на твары другога пасля бойкі, і скарыстоўвае зноў з “вынікам” працы Бога: *як Бог чарапаху*.

Праз усведамленне ўзаемаадносін чалавека з Богам даецца негатыўная характарыстыка, выяўляюцца адмоўныя рысы: *у бога цяля /цялятка ўкраў /з’еў* ‘горшы за іншых, правінаваціўся ў чым-н.’; *ні Богу свечка ні чорту качарга* ‘пасрэдны чалавек, які нічым не вызначаецца’.

Не менш выразна прадстаўлены ў фразеалогіі дзеянні Бога, адрасаваныя чалавеку, якія той спазнае і па-свойму тлумачыць, тым самым аддаючы яму належнае (*бог нясе /прынёс; Бог мілаваў /крыў; сам бог паслаў; што бог паслаў; чым бог паслаў; як бог дасць; як бог на душу пакладзе* і інш.).

Кожная праява, усякі знак, што не моц вытлумачэння, звязваюцца з імем Бога, які ўсё можа і ведае, а таму, каб выказаць пра няведанне, невядомасць каго-ці чаго-небудзь, чалавек ішоў ад адваротнага: Бог ведае, а астатнім не дадзена: *бог ведае* ‘невядома (што, хто, куды, які, як, колькі і інш.)’; *бог ведае што* ‘штосьці незвычайнае’; *бог яго ведае* ‘невядома’; *не бог ведае колькі; не бог ведае хто; не бог ведае які*. Бог заклікаецца ў сведкі: *бачыць бог* ‘клянуся, запэўніваю ў чым-н.’; *як бог свят* ‘абавязкова, бяспрэчна’. Паводле існавання ў мінулым адзінага Бога суда, Бог – найвышэйшая істота духоўнай улады, справядлівасці, суддзя для чалавека: *і бог вялеў* ‘хто-н. мае неаспрэчнае

права на што-н., варты, заслугоўвае чаго-н.’; *як перад богам* ‘вельмі шчыра, нічога не ўтойваючы (гаварыць, расказваць і пад.)’; *богу душой* (не вінават, не вінен) ‘зусім, абсалютна ні ў чым (не вінаваты)’ і інш.

З імем Бога чалавек звязвае ўсё найбольш важнае, істотнае (*бог вайны* ‘артылерыя як найбольш істотны фактар на полі бою’; *божы дар з яешняй* ‘(блытаць) розныя, несумяшчальныя рэчы’), паводле пэўнага падабенства называе і па-свойму іх ацэньвае (*баранчык божы* ‘балотная птушка з голасам, падобным на бляяне; бакас’; *божая сляза* ‘гарэлка’; *божая кароўка* ‘жучок чырвонай, жоўтай або белай афарбоўкі з плямкамі’ і ‘ціхі, бяскрыўдны чалавек, які не ўмее пастаяць за сябе’; *божы адуванчык* ‘стары, нядужы чалавек’; *конь божы /Лусаў* ‘тупы, неразумны чалавек’; *пад богавай страхой* 1) ‘не ў памяшканні’; 2) ‘на свеце, у наваколлі’; *шклянны бог* ‘гарэлка, спіртное’; *бачыць шклянога бога* ‘выпіваць, напівацца спіртнога’; *якому богу маліцца* (ведаць, зразумець) ‘чым інтарэсам служыць, якой уладзе падпарадкоўвацца’ і інш.).

Да Бога чалавек звяртаецца ў цяжкіх умовах, з ім падзяляе мінуты радасці, праз яго імя дае найвышэйшую ацэнку і вызначае свае адносіны (*давай /дай бог ногі* ‘паспешліва пабег /пабягу, знік /знікну’; *дай бог /божа* 1) ‘вельмі добра (рабіць, зрабіць што-н.)’; 2) ‘вельмі добры’; 3) ‘вельмі вялікі’; 4) ‘вельмі многа чаго-н.’; *дай бог /божа кожнаму* 1) ‘вельмі добры хто-, што-н., ад чаго ніхто не адмовіцца’; 2) ‘вельмі добра (рабіць, зарабляць і пад.)’; 3) ‘вельмі многа чаго-н.’ і інш.).

Бог – паказчык дабра, прыгажосці і ўтульнасці (*бог жыве і бог начуе* ‘дзе-н. вельмі хораша, усё добра’), абаронца і надзейная ахова чалавека ад бяды і няшчасця, таму і характар, ацэнка ўсяго, у тым ліку і спакойнага жыцця чалавека, часовага ці пастаяннага, падаецца праз фразеалагізаваныя параўнанні (*як у бога за дзвярыма; як у бога за плячыма; як у бога /у Хрыста за пазухай*).

Асабліва ўдзячнасць чалавека Богу за створаны ім свет, які атрымаў назву свайго стваральніка (*божы свет; у <белы /божы> свет* (ісці /пайсці /ехаць /з’ехаць)) і з якім асацыятыўна звязваецца ўсё найбольш важнае (*засланіць /заслانیць <увесь божы> свет; свету божага* (не відаць)), за ясны дзень, які называецца божым і з якім асацыіруецца яснасць мыслення, зразумеласць і асэнсаванасць чаго-небудзь (*як божы дзень* ясна, зразумела /ясны, зразумелы ‘абсалютна, гранічна, вельмі добра. Пра што-н. бяспрэчна’).

Зразумелым становіцца тады, што Бог – аб’ект пакланення і ўдзячнасці чалавека за ўсё

добрае, ці ў ФА адлюстравана своеасаблівая даніна павагі і ўдзячнасці чалавека і яго адносін да Бога (*ставіць <богу> свечку* ‘дзякаваць лёсу за добры выход чаго-н.’; *маліць Бога* ‘выказваць глыбокую ўдзячнасць каму-н.’; *напрамілы бог* (прасіць, заклікаць); *слава / хвала Богу* і інш.). Найбольш паказальным выражэннем адносін чалавека да Бога і адным з галоўных паказчыкаў існавання сакральнага ў чалавеку выступае ў канцэнтраваным выглядзе праз ФА *мець Бога ў сэрцы* ‘быць сумленным, спагадлівым, чулым да каго-н., шкадаваць каго-н.’. Тут сакральнасць у разуменні чалавека звязваецца з двума важнейшымі для яго найменнямі – сэрцам як унутраным органам чалавека і сакральным найменнем Бог, дзе першы выступае як сасуд, другі як тое духоўнае, што напаўняе гэты сасуд.

У асобных ФА, што, несумненна, узніклі ў адносна нядаўні час, адлюстравана, з аднаго боку, процібогавае дзеянне – забойства чалавека, спальванне яго, з другога – яго бязвіннасць, ахвярнасць і ўгатаванасць яму дарогі да Бога, тым самым асуджаючы спосаб знішчэння чалавека і выражаючы спачуванне, захоўваючы той сакральны сэнс разумення замагільнага жыцця, пападання ў рай паводле правільнага жыцця, а тут пакутніцкай смерці: *пускаць /пусціць да бога*; *пускаць /пусціць з дымам да бога*; *пускаць /пусціць свечкай да бога*. Нават ФА *божы палец* ‘гумавае дубінка’, якая мае іранічны падтэкст, асацыятыўна звязваецца сваім утварэннем з парушэннем законаў жыцця чалавекам і адпаведнай боскай карай.

Сакральны сэнс перададзены і звязаны з кампанентам *бог* у групе ФА, што характарызуюць апошні час жыцця чалавека і яго завяршэнне – смерць. Так, ФА *на божай пасцелі* 1) ‘у стане, бліжэй да смерці’; 2) ‘перад смерцю (казаць, прасіць і пад.)’ перадсмяротнае ложа характарызуецца як божае. Яшчэ больш сакральныя думкі выказваюцца ў шэрагу ФА, аб’яднаных значэннем ‘паміраць /памерці’: *аддаваць /аддаць богу душу*, *бог прыбраў*, *пачыць /спачыць у бозе*, у якіх захавана ўласцівае хрысціянскай культуры ўяўленне пра смерць чалавека ў мінулым і выражэнне разумення смерці як аддзялення душы ад цела, дзе душа – вышэйшая інстанцыя, тое вечнае, што застаецца пасля смерці, а цела – фізічнае, матэрыяльнае, што знікае. Пры гэтым аддзяленне душы ад цела з’яўляецца дзеяннем таго, хто памёр (*аддаваць /аддаць богу душу*), а можа быць і дзеяннем “трэцяй” асобы (*бог прыбраў*). ФА *аддаваць богу душу* паходзіць ад “слоў памінальнай малітвы, звернутай да Бога: “Прими душу раба Твоего” [3, с. 59]. Адзначаныя ФА выступаюць вербальнымі сродкамі мовы, з дапамогай якіх адлю-

строўваецца мудрая філасофія смерці, спасцігнутая чалавекам у мінулым, захаваная ў часе і перададзена новым пакаленням. Гэта асабліва выразна выяўляецца пры параўнанні з цэлым радам новых ФА, напрыклад, з такой, як *аддаць канцы*, якая больш позняя паходжанні і ў якой знаходзіць рэалізацыю разуменне чалавекам смерці як канца ўсяго, як завяршэння жыцця без яго працягу ў замагільным свеце, бо з’яўленне яе абумоўлена выпрацаваным ўсведамленнем смерці з прыходам антырэлігійнай культуры новага часу і стала найбольш характэрным для савецкага перыяду і ў пэўнай ступені як працяг пасля яго.

Такім чынам, падводзячы вынікі аналізу ФА з кампанентам *бог* і вытворнымі ад яго, можна адзначыць як колькасны паказчык уласна ФА толькі ў беларускай літаратурнай мове (без уліку дыялектных), так і разнастайнасць вобразаў, зафіксаваных у іх. Наяўнасць больш за 120 ФА сведчыць на карысць вылучэння гэтых адзінак як аб’екта вывучэння пра сакральнае, асабліва калі ўлічыць, што ў фразеалогіі знаходзіць адбітак не ўсё, як у лексіцы, а толькі найбольш важнае, істотнае для чалавека, і дае магчымасць канстатаваць значнасць адведзенага месца і ролі сакральнага ў жыцці беларусаў толькі на фразеалагічным узроўні. Высокая інфармацыйнасць зместу ФА абумоўлена іх другаснасцю ўтварэння, функцыі наймення з’яў і перадачы тых абагуленых жыццёвых назіранняў і сацыяльна-гістарычнага вопыту народа, выражэння меркаванняў, вераванняў, перадачы маральнага вопыту, сістэмы каштоўнасцей народа ад пакалення да пакалення. Гэтыя ўласціvasці ФА звязаны з іх узнікненнем у мінулыя часы, асабліва пры першабытнаабшчынным ладзе, калі ад слоўнай формулы патрабавалася лёгкасць узнаўлення і трываласць замацавання людзьмі, што стала традыцыйным і далей.

Тое, што ФА з кампанентам *бог* і вытворнымі ад яго не патрабуюць у большасці сваёй раскрыцця, выяўлення ўнутранай формы, тлумачыцца, на наш погляд, адносна нізкім узроўнем страты лексічнага значэння слоў-кампанентаў *бог*, *божа*, *богаў*, *божы*. А гэта ў сваю чаргу абумоўлена выключнай сілай уздзеяння гэтых слоў на чалавека, тым зместавым напаўненнем, якое іх суправаджае ва ўсе часы.

Некаторыя ФА з кампанентам *бог* і вытворнымі ад яго паходзяць з біблейскага тэксту, як, напрыклад, ФА *божай міласцю*, *раб божы*, *раба божая* і інш., але найбольш створаны на аснове метафарызацыі як асноўнага спосабу ўзнікнення ФА і выразнай адметнасці вобразнага мыслення чалавека, калі ў выніку ўзаемадзеяння прамога значэння слоў з семамі, што ўтрымліваюць сімвалічны сэнс, занава створаная адзінка набывае

другасную намінацыю, якая ўключае “дадатковы сэнс” (Б. А. Ларын) з эмацыянальным і вобразна-экспрэсіўным значэннем.

Літаратура

1. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка: попытка системного анализа / Ю. Д. Апресян // *Вопр. языкознания*. – 1995. – № 1. – С. 37 – 67.
2. Байбурин А. К. Ритуал в традиционной культуре / А. К. Байбурин // *Структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов*. – СПб., 1993. – С. 18 – 31.
3. Бирих А. К. Русская фразеология. Историко-этимологический словарь: ок. 6000 фразеологизмов / А. К. Бирих, В. М. Мокиенко, Л. И. Степанова ; под ред. В. М. Мокиенко ; СПбГУ; Межкаф. словарный каб. им. Б. А. Ларина. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Астрель: АСТ: Хранитель, 2007. – 926 с.
4. Забияко А. П. Новая философская энциклопедия / А. П. Забияко ; под ред. В. С. Степина. – М. : Мысль, 2001. – 484 с.
5. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепт, дискурс / В. И. Карасик. – М., 2004. – 390 с.
6. Лепешаў І. Я. Слоўнік фразеалагізмаў : у 2 т. – Т. 1. А – Л / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Беларус. энцыкл. імя П. Броўкі, 2008. – 672 с; Т. 2. М – Я / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Беларус. энцыкл. імя П. Броўкі, 2008. – 704 с.
7. Ляшчынская В. А. Фразеалагічная эмацыянальная канцэптасфера беларусаў: манаграфія / В. А. Ляшчынская. – Мінск : РІВШ, 2012. – 246 с.
8. Мокиенко В. М. Образы русской речи: Историко-этимологические и этнолингвистические очерки фразеологии / В. М. Мокиенко. – СПб. : Фолио-Пресс, 1999. – 464 с.
9. ТСБМ – Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Т. 1: А – В / рэд. тома М. П. Лобан. – Мінск : Галоўная рэд. Бел. Савецкай Энцыкл., 1977. – 608 с.
10. Философский энциклопедический словарь / гл. ред. : Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – М. : Сов. Энцикл., 1983. – 840 с.

В статье на материале выявленных во фразеологическом корпусе белорусского литературного языка фразеологических единиц, в составе которых имеется компонент бог или производные от него божий, богов, прослеживается фиксация, сохранение и передача информации о сакральном в мировидении и мировосприятии белорусов от поколения к поколению. Отмечается неполная десемантизация отмеченных компонентов по их соотносительности с определенными словами как самостоятельными единицами лексической системы языка. Выявляются способы и средства выражения и сохранения представления о сакральном фразеологическими единицами.

Ключевые слова: фразеологические единицы, сакральное, философская категория, компонент бог и производные, концептуализация, национально-культурная информация.

The article covers the processes of recording, storage and transmission of information about the sacred in the worldview of the Belarusians from generation to generation, basing on phraseological units of the Belarusian language that contain the component God or its derivatives.

It further points out the incomplete loss of meaning of the aforementioned components according to their correlation with certain words as independent units of the vocabulary, and determines the ways and means of expressing and retaining ideas of the sacred by phraseological units.

Key words: phraseological units, the sacred, philosophical category, component God and its derivatives, conceptualization, national and cultural information.